
IVANKA KNEŽEVIĆ

PROBLEMI JUGOSLOVENSKE URBANIZACIJE

DR MIROSLAV ŽIVKOVIĆ: *PRILOG JUGOSLOVENSKOJ URBANOJ SOCIOLOGIJI, ZAVOD ZA ORGANIZACIJU POSLOVANJA I OBRAZOVANJE KADROVA, BEOGRAD, 1980.*

Ova knjiga, izašla pre dve godine, ali do sada ni izdaleka poznata i iskorišćena koliko bi trebalo, sadrži autorove članke već objavljene u stručnim časopisima, saopštenja na savetovanjima i kongresima, studije empirijskih istraživanja i tekstove pisane specijano za nju, sve to nastalo između 1967. i 1980. g. U svim ovim tekstovima nisu vršene nikakve redakcije, jer oni predstavljaju u izvesnoj meri i sliku urbanog razvoja našeg društva u tom periodu. Poslednjih godina pojavilo se nekoliko na ovaj način nastalih knjiga iz oblasti urbanizma (što je sasvim prirodno za oblast koja privuče na sebe pažnju javnosti), ali ovako sabrani članci najčešće ne izgube samo razumljivost, već i svaki značaj. Sira zasnovanost u objašnjenju i izvestan globalni pristup pojedinim problemima u okviru urbanizacije spasavaju Živkovićev rad od te opasnosti. Delovi ove knjige su neujednačenog obima i, pogotovo, neujednačene opštosti, ali je to rezultat različite prirode problema kojima se bave. Živković ne želi da svojim tumačenjima daje teorijsku univerzalnost. Moglo bi se reći, uz napomenu da u ovoj knjizi taj posao nije dovršen, da mu je cilj da stvori neku vrstu teorije srednjeg obima koja neće gubiti iz vida postojanje opštih zakonitosti urbanizacije kao neizbežnog društvenog procesa. Ocenjujući da urbana sociologija mora biti i teorijskog i primenjenog karaktera, i da je u jugoslovenskoj urbanoj sociologiji teorijska komponenta nerazvijena, a primenjena u nešto boljem stanju — sa već stvorenim fondom empirijskih istraživanja, iako su ona još nedovoljna i daleko od odgovarajuće reprezentativnosti, Živković zaključuje da na osnovu rezultata tih istraživanja tek treba da se „zasnuje teorija jugoslovenske

urbane sociologije". Ako je tako, ova knjiga može u tome pomoći, pre svega zbog svojevrsnog povezivanja primenjenog i teorijskog u svojim razmatranjima. Njom se ne želi ostvariti teorijska sinteza o kojoj je reč (poštovanja je dostojno autorovo mišljenje da za to nema dovoljno empirijske građe), već se pokušava da se problemi naše urbanizacije i naše urbane sociologije stave u razvojnu perspektivu. Ova otvorenost daje ton celoj ovoj knjizi.

Na samom početku knjige susrećemo stav da se urbana sociologija mora baviti kompleksnim procesom urbanizacije, a ne samo građom (ili naseljem) kao tvorevinom tog procesa. Ovo nije samo deklaracija, i zato ne treba da iznenadi velika pažnja koja se poklanja vanurbanističkim faktorima urbanog razvoja našeg društva, rasporedu intelektualnog kapitala, na primer. Autorova osnovna preokupacija jeste povezanost procesa industrijalizacije, dezagrarijacije i urbanizacije. Pokušaj naučnog zasnivanja ideje o socijalističkom gradu i ovakav globalni pristup svim istraživanim problemima jesu ono što je novo i značajno u ovom delu.

Početna studija o tokovima i problemima urbanizacije data je verovatno kao okvir za izlaganje rezultata nekih istraživanja: o problemima novih naselja, raspodele i izgradnje stanova, bespravne stambene izgradnje, pokušaju ustanovljavanja građevinskih normativa na osnovu istraživanja stvarnih potreba stanovništva. Ta istraživanja, s druge strane, nikada ne gube iz vida širinu ovog procesa i njegov globalni društveni značaj. Povezujući procese industrijalizacije, dezagrarijacije i urbanizacije, autor zaključuje da se u našem društvu dominantna uloga industrijalizacije, koja je nastala u određenom, već prevaziđenom društvenom trenutku i koja se stihijno održavala, sada smatra zakonitom. Zaostajanje urbanizacije za brzom industrijalizacijom, a stambene izgradnje za dezagrarijacijom počeli su se smatrati odlikom svakog procesa urbanizacije. Ako se želi da se dalja urbanizacija jugoslovenskog društva postepeno oslobodi nagomilanih problema, mora se početi sa planiranjem industrijalizacije u zavisnosti od potreba urbanizacije, a ne obratno. Tako će se moći i donekle planirati sociološke posledice urbanizacije (koje autor smatra važećim za svako moderno industrijalizovano, a ne samo jugoslovensko društvo) promena strukture stanovništva, transformacija porodice, bujanje birokratije, sve veća organizacija svakodnevnog života, smanjenje socijalne kontrole, povećanje vertikalne pokretljivosti, promene slobodnog vremena, promene vrednosti, masifikacija svih oblasti života, promena svojinskih odnosa, povećanje svih oblika društvene patologije.

Neravnomernost urbanog razvoja Jugoslavije Živković pokazuje na jednom čisto sociološkom

aspektu: horizontalnoj pokretljivosti radne snage koja je postala neophodna zbog te neravnomernosti. Oko 34% zaposlenih Jugoslavena su dnevni migranti, osobe čije su slobodno vreme, porodični život i mogućnost učešća u samoupravljanju ugroženi svakodnevnim putovanjem na posao. Nepovoljan raspored radne snage pojačava se osobinom velikih gradskih centara da koncentrišu stručnjake. Tako stručnjaci ne odlaze u nerazvijene komune, a one ostaju nerazvijene jer nemaju stručnjaka. Dodatni problem postavlja Ustavom predviđena uloga komune, koja od nje čini centar razvoja, sa brojnim pravima i obavezama koje se bez stručnjaka ne mogu ispuniti.

Razmatranja i neravnomernosti mreže jugoslovenskih gradova i načinima njenog pretvaranja u sistem gradova (koji podrazumeva hijerarhiju gradova i obavljanje dodeljenih uloga od strane svakog grada, na način najprimereniji zadovoljavanju potreba svih građana) tema su posebne studije. S obzirom na to da je dalja urbanizacija neminovna i da se samoupravljanje kod nas i dalje razvija pretežno u gradovima (što Živković naziva „gradskim socijalizmom“) neophodno je promeniti raspored investicija u industriji tako da svaki region postepeno razvije gradski centar, sposoban da sebe izdržava, da pruži punu zaposlenost i zadovoljenje potreba stanovništva u regionu. Ovo znači decentralizaciju industrije i napuštanje koncepcije „nosilaca razvoja“. Ovdje treba pomenuti da se autor protivi, sa argumentima koji su u široj istorijskoj perspektivi sasvim opravdani, upotrebi pojma „socijalne fabrike“ kao diskvalifikativa. Celo jedno poglavlje ove knjige posvećeno je urbanom planiranju, planiranju ravnomernog urbanog razvoja celog društva — jer je socijalizam, za razliku od kapitalizma, sposoban da prevaziđe neravnomeran regionalni razvoj. Autor pokušava i da tačnije odredi mogući doprinos sociologije urbanom planiranju — ona bi se bavila metodima prevazilaženja suprotnosti selo — grad, transformacijom mreže gradova u sistem gradova (saobražen vrednostima društvenog sistema) i problemom sociološkog optimuma veličine grada.

Pitanjem optimalne veličine grada Živković se bavi već duže vreme i neki od rezultata njegovih istraživanja izloženi su i u ovom delu. Odmah treba reći da se nikakav normativ u ovom pogledu ne nudi, jer se optimalna veličina grada uvek posmatra sa ekonomskog, političkog i sociološkog stanovišta. Ekonomski, rast grada postaje neracionalan kada troškovi opremanja grada, života građana i stambene izgradnje po stanovniku prestanu da opadaju i počnu da rastu. Politički, grad prestaje da bude „grad po meri čoveka“ kad njegova veličina počne da guši neposrednu demokratiju, tj. zainteresovanost, obaveštenost i aktivnost građana u odlučivanju o

problemima grada. Ova veličina može se utvrditi samo empirijskim istraživanjima, od kojih je jedno ovde izloženo. Rezultate nema potrebe sada navoditi, ali je zanimljivo da je zainteresovanost građana u svim kategorijama daleko veća od njihove obaveštenosti o pitanjima urbanog planiranja. Poboljšanje obaveštenosti građana je svako stvar organizovane društvene akcije. Sociološki, grad mora prestati da raste ako počne da ugrožava potrebe čoveka. To znači, ako se jako poveća rastojanje od mesta stanovanja do mesta rada, ako postojeći gradski centar postane nedovoljan i ako se umnože uslovi za otuđenje ličnosti.

Poslednji deo knjige sastavljen je iz nekoliko studija i posvećen je gradu, tj. jugoslovenskom gradu u ovom trenutku njegovog razvoja. Prikazani su i protumačeni rezultati pet empirijskih istraživanja: o ulozi građanina u odlučivanju o problemima izgradnje grada, o životu novih stambenih naselja, o segregacionizmu u oblasti stanovanja, o bespravnoj stambenoj izgradnji i o politici izgradnje i raspodele stanova sa stanovišta zadovoljavanja potreba korisnika.

Ideja o socijalističkom gradu javlja se u dve studije u okviru ove knjige, donekle različito posmatrana. Čini se da još otkako je presečena polemika između „urbanista” i „dezurbanista” u sovjetskoj arhitekturi nije bilo teoretičara koji bi ambicioznije prišli teorijskom obrazlaganju ovog koncepta. Treba reći da je Živković „urbanist” — najboljim načinom za prevazilaženje suprotnosti selo — grad u našem društvu smatra razvoj mreže isključivo gradskih naselja. Socijalistički grad ne mora biti kolektivizovan ili različit od kapitalističkog samo razlike radi, ali ako pristajemo uz marksističku društvenu teoriju moramo pristati i uz to da socijalistički grad mora imati neke specifičnosti. Živković pokušava da ih eksplicira. Kao problemi koji se moraju rešiti, da bi naši gradovi dobili karakter socijalističkog grada, navode se: usporavanje rasta velikih gradova bez administrativnih mera, oplemenjivanje tehničke sredine, razotuđenje gradskog centra, prevazilaženje protivrečnosti centar — periferije, likvidacija delovanja gradske rente, ekološka zaštita, granica spratnosti, odnos starog i novog u gradu koji se razvija... Možemo se složiti ili ne složiti sa autorom u pogledu specifičnog socijalističkog obeležja pokrenutih pitanja, ali je očito da to sve jesu goruća pitanja jugoslovenskog grada. Da bi jedan grad bio socijalistički, on treba da ostvari ne samo socijalističke društvene odnose, već i sve uslove za humanizaciju gradskog života: optimalni totalitet upotrebnih vrednosti i optimalnu populacionu veličinu grada.

Ova knjiga nije delo sasvim celovite teorijske orijentacije, ali je svakako kompetentan uvid u proces urbanizacije u našem društvu i uopšte...

Uostalom, ovaj prigovor je gotovo uopšte i ne pogađa, jer je njena vrednost sasvim druga: ona je u aktuelnosti, podsticajnosti i stalno isticanom humanističkom pristupu ovom neizbežnom društvenom procesu, u predlaganju rešenja za uočene probleme. Može izgledati da je ovde izložen empirijski materijal nešto već opštepoznato, ali je vreme da se o tome poznatom počne opet misliti na konstruktivan način, onako kako je to učinjeno u ovoj knjizi.

